

**AGNĖ ALEKSAITĖ**

Lietuvių kalbos institutas

## MEILĖS KONCEPTAS IR JO SINONIMAI LIETUVIŲ KALBOS PASAULĖVAIZDYJE

ESMINIAI ŽODŽIAI: konceptas MEILĖ, kognityvinė lingvistika, konceptualioji metafora, lietuvių kalbos pasaulėvaizdis.

*Meilė nėra santykiai. Meilė susieja, bet tai – ne santykiai. Santykiai yra išbaigtas dalykas. Tai daiktavardis. Medaus mėnuo baigėsi, santykiai sustojo vietoje. Nėra džiaugsmo, nėra entuziazmo, viskas baigta. Galite tęsti santykius tik todėl, kad vykdytumėte duotus pažadus. Galite tęsti santykius, nes taip yra patogu, jauku, malonu. Nes kitaip negalite. Nes jeigu santykius nutrauktumėte, susikurtumėte daug rūpesčių... Santykiai yra baigtas, uždarytas, išsemtas dalykas.*

*Meilė jokiū būdu nėra santykiai. Meilė – bendravimas. Meilė visada yra kaip upė, ji teka ir neturi pabaigos. Tai – ne romanas, kuris čia prasideda ir ten baigiasi. Meilė niekada visiškai nesustoja – medaus mėnesis prasideda, bet nesibaigia. Tai vyksmas. Mylimieji santykius baigia, o meilė tęsiasi, nes ji nenutrūkstama. Meilė yra veiksmožodis, o ne daiktavardis.*

(Osho *Meilė, laisvė, vienuma*. Vilnius: *Meilės kelias*. 2013; p. 63)

### ĮVADAS

Šio straipsnio tyrimo objektas – iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (toliau – DLKT) grožinės literatūros ir publicistikos dalių išrinkti 108 žodžio *meilė* ir jo sinonimų vartosenos pavyzdžiai. *Sinonimų žodyne* (toliau – SŽ) nurodyta, kad žodžio *meilė* sinonimai yra šios leksemos: *įsimylėjimas, pamilimas, prisirišimas, aistra* (stipri, karšta meilė). Straipsnio autorės nuomone, kaip koncepto MEILĖ sinonimas gali būti vartojamas ir žodis *susižavėjimas*, todėl DLKT ieškota minėtų šešių leksemų vartosenos pavyzdžių. Žinoma, tokia duomenų apimtis neleidžia daryti didelių apibendrinimų, tačiau ir negausioje empirinėje medžiagoje galima

įžvelgti kai kuriuos ryškėjančius polinkius, juolab kad lietuvių kalbotyroje MEILĖS konceptas iki šiol nebuvo tirtas. Tiesa, pavienių straipsnių, kuriuose tiriami kiti konceptai – KELIAS (Cibulskienė 2005: 51–64), GĖRIS ir GROŽIS (Aliūkaitė, Sideravičiūtė-Mickienė 2006: 16–22), ŽEMĖ (Aliūkaitė, Šorochova 2006: 4–7; Ruškys 2011: 120–140), LIGA (Kvašytė, Papaurėlytė-Kloviene 2013: 107–117) ir daugelis kt. – apstu<sup>1</sup>, todėl pravartu patyrinėti koncepto MEILĖ ir jo sinonimų turinį, tautinę specifiką ir metaforizacijos tendencijas. Darytina prielaida, kad nedideliame lietuvių kalbos pasaulėvaizdžio fragmente būtų atskleistos pagrindinės (su jausmais susijusios) lietuvių vertybinės nuostatos. Užsienyje, priešingai, publikuojama įvairių MEILĖS koncepto analizės darbų (Lv, Zhang 2012: 355–359; Киреевко 2013: 286–291 ir kt.<sup>2</sup>), netgi universitetuose bakalauro ir magistro studijų pakopų studentai tiria šio koncepto metaforizacijos tendencijas garsių atlikėjų, pvz., Mariah Carey ir Kylie Minogue, dainose (Gavelin 2015; Harpela 2015).

Šio straipsnio tikslas – susisteminti iš DLKT grožinės literatūros ir publicistikos dalių išrinktas konceptualiąsias metaforas, nustatyti koncepto MEILĖ ir jo sinonimų metaforizacijos tendencijas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. Konceptui MEILĖ ir jo sinonimams nagrinėti taikoma konceptualioji analizė. Profesoriaus Aloyzo Gudavičiaus teigimu (2006: 47), konceptualiųjų metaforų analizę derėtų laikyti pagrindiniu įrankiu, norint atskleisti abstrakčių konceptų (pvz., MEILĖS) turinį ir jų tautinę specifiką (dar žr. Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017: 7). Konceptualiosios metaforos struktūrą sudaro ištakos (angl. *source domain*) ir tikslo (angl. *target domain*) sričių (konceptų) jungtis. Tikslo sritis – tai, apie ką tauta mąsto ir kalba, o ištakos sritis – į ką remiasi, kokį konceptą naudoja, norėdama aiškiau įsivaizduoti, modeliuoti ir struktūrinti mąstomąjį turinį (Gudavičius et al. 2014: 18). Šiame straipsnyje remiamasi konceptualiųjų metaforų žodyne *Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse* pateikta patobulinta Tomaszo Paweła Krzeszowskio *didžiosios*

<sup>1</sup> Reikšminga 2017 m. pasirodžiusi kolektyvinė monografija *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, kurios autoriai – Kristina Rutkovska, Marius Smetona ir Irena Smetonienė – bene pirmieji Lietuvoje ėmėsi nuodugnios ir sistemingos konceptų analizės. Viename leidinyje, o ne pabirai, atskirais straipsniais, pateikiama net aštuonių – UGNIES, VANDENS, NAMŲ, ŠEIMOS, DARBO, EUROPOS, LAISVĖS ir GARBĖS – konceptų analizė.

<sup>2</sup> Nuodugniai MEILĖS koncepto metaforizacijos tendencijos aprašytos George'o Lakoffo ir Marko Johnsono knygoje (1980) *Metaphors We Live By (Metaforos, su kuriomis gyvename)*: MEILĖ YRA FIZINĖ JĖGA (angl. LOVE IS A PHYSICAL FORCE), MEILĖ YRA PAMIŠIMAS (angl. LOVE IS MADNESS), MEILĖ YRA MAGIJA (angl. LOVE IS MAGIC), MEILĖ YRA KARAS (angl. LOVE IS WAR) ir t. t. Tiesa, šiame straipsnyje apsiribojama lietuvių kalbos pasaulėvaizdžio dalies tyrimu. Žinoma, būtų pravartu palyginti koncepto MEILĖ metaforizacijos tendencijas lietuvių ir anglų kalbų pasaulėvaizdžiuose, tačiau tai yra atskiro, išsamaus tyrimo reikalaujantis objektas.

*būties grandinės* (lot. *scala naturae*) [daiktai – augalai – gyvūnai – žmonės – dievai] schema (Gudavičius et al. 2014: 43). Gautus rezultatus aprašant ir lyginant su *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* (toliau – DŽ<sub>7</sub>) bei *Lietuvių kalbos žodyno* (toliau – LKŽ<sub>e</sub>) apibrėžtimis, taikomas aprašomasis ir lyginamasis metodai.

## NAUJAS POŽIŪRIS Į KALBĄ KOGNITYVINĖJE LINGVISTIKOJE

Kognityvinė lingvistika kaip nauja kalbotyros atšaka susiformavo 20 a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje (Dirvenas 2009: 11–12). Šiuo laikotarpiu įvyko svarbi mokslinės paradigmos kaita – perėjimas nuo struktūralistinės (objektyviosios) prie kognityvinės (subjektyviosios) lingvistikos (Gudavičius 2000: 5, 65; Mikulskas 2009: 39). Kognityvinės lingvistikos atstovai, skirtingai nei struktūralistai, kalbą tiria ne kaip savaime egzistuojančią (uždara) sistemą, o kaip kalbos ir žmogaus pažintinių gebėjimų, tokių kaip jutiminė pagava, atmintis, dėmesys, emocijos, mąstymas ir kt., visumą (Dirvenas 2009: 11–12; Mikulskas 2009: 39). Kognityvistai, ieškodami kalbos ryšių su žmogaus sąmonės pasauliu, visuomene ir kultūra, aiškindamiesi kalbos vietą mąstymo procesuose bei analizuodami komunikacijos akte aktualizuojamą informaciją (Gudavičius 2000: 6; 2007: 9; dar žr. Jakaitienė 2010: 45; Gudavičius 2011: 109), atmetė „struktūrinį požiūrį į reikšmės sampratą, kada analizuojami sintagminiai ir paradigminiai žodžių tarpusavio santykiai ir jais perteikiama reikšmė“ (Maumevičienė 2010: 11; dar žr. Mikulskas 2009: 40). Nuo „imanantinės“ lingvistikos, tiriančios kalbą tik „savyje ir dėl savęs“, pereita prie antropologinės, į žmogų orientuotos lingvistikos (Gudavičius 2007: 17). Pagrindinės šios lingvistikos problemos yra dvi: „1) kokią įtaką kalbai daro žmogus ir 2) kokią įtaką kalba daro žmogui, jo mąstymui ir kultūrai“ (Rol 1988: 91, cit. iš Gudavičius 2000: 6).

„Nors kalbančiajam žodžio reikšmė atrodo savaime suprantamas dalykas, tačiau jos samprata kalbotyroje labai įvairuoja ir priklauso nuo bendros lingvistinės koncepcijos“ (Gudavičius 2003: 61), todėl esama skirtumo tarp struktūralistų ir kognityvistų suvokiamos reikšmės sampratos. Komunikacijos akto metu net ir visiškai skirtingų enciklopedinių žinių (dėl amžiaus, patirties, išsilavinimo) turintys komunikacijos akto dalyviai susikalba įvairiose gyvenimiškose situacijose (Gudavičius 2000: 47), todėl akivaizdu, kad didžioji reikšmės dalis yra bendra visiems kalbėtojams (Gudavičius 2003: 61). Vis dėlto kognityvistai linkę pabrėžti

individų patirties, išsilavinimo, komunikacijos akto aplinkybių ir kitų veiksnių nulemtą subjektyvią reikšmę (Gudavičius 2003: 61; dar žr. Maumevičienė 2010: 17–18). Aiškinant subjektyvios reikšmės sampratą, nurodoma, kad „leksinė reikšmė yra reikšmė vienam. Kadangi kalbinėje komunikacijoje dalyvauja visos komunikantų žinios – ir bendros, ir situacinės, susijusios būtent su šiuo komunikacijos kontekstu ir konkrečia patirtimi, o skirtumas tarp kalbinio ir nekalbinio žinojimo nepripažįstamas, tai aišku, kad kalbos vartotojai turi savas, individualias žodžių reikšmes“ (Gudavičius 2007: 20–21). Be abejo, kalbėtojų pastoviajame leksikos fonde nestinga ir tokių žodžių, kurių „reikšmėje atsispindi ne tik pati tikrovė, bet ir tos tikrovės vertinimas – emocinis kalbančiojo santykis su pavadinamu daiktu ar reiškiniu“ (Gudavičius 2007: 83).

Kognityvistų teigimu, individas per kalbą ne tik išreiškia savo, kaip kalbėtojo, teigiamą ar neigiamą emocinį santykį su pavadinamu dalyku, bet ir pažįsta pasaulį (Gudavičius 2000: 126). Pabrėžiama, kad „žodis žymi reikšmę, kuri pirmiausia ir esanti pažintinė, arba kognityvinė, veiklos rezultatas, o šią veiklą, savo ruožtu, galima apibrėžti ir kaip psichinę pagavą, ir kaip mąstymo procesą. Pažinimo esmė – mus supančio pasaulio skaidymas į kategorijas, arba kategorizacija“ (Mikulskas 2009: 40; plg. Gudavičius 2003: 62). Kognityvistai pažintinę žmogaus veiklą suvokia kaip kategorizacijos procesą, kur kognityvinės kategorijos, arba konceptai, reprezentuoja natūralų individus supančio pasaulio skaidymą, o ne dirbtinę pasaulio reiškinių klasifikaciją (Mikulskas 2009: 42). Žinoma, kiekvienoje kalboje pasaulis kategorizuojamas skirtingai (plačiau žr. Gudavičius 2003: 62), „todėl ir kiekvienos tautos pasaulio vaizdas yra šiek tiek kitoks“ (Gudavičius 1992: 3).

## KONCEPTUALIOSIOS METAFOROS

Dar nuo antikos laikų metaforai buvo skiriama daug dėmesio. Aristotelis ir kitų klasikinių lingvistinių mokyklų atstovai metaforą traktavo kaip retorinę figūrą, tam tikrą teksto puošmeną, kuri ilgą laiką buvo kalbotyros mokslo užribyje. Plg. į *Tarptautinių žodžių žodyną* (toliau – TŽŽ) įtrauktą *metaforos* apibrėžtį: *metāfora* (gr. *metaphora* – „perkėlimas“) – „viena tropų rūšių (kitos žinomiausios – metonimija, sinekdocha, ironija, hiperbolė): nesusijusių reiškinių sugretinimas, remiantis kurių nors jų savybių panašumu; metaforoje tai, kas lyginama (veideliai, rankelės), matyti iš konteksto, o tai, su kuo lyginama, reiškiamą

---

konkrečiu vaizdu (roželės, lelijėlės), pvz.: *žydi roželės / ant mano veidelių; / baltos lelijėlės / ant mano rankelių; / žėri žiedeliai / ant mano pirštelių.* (Tautosaka)“. Tokios poetinės metaforos požymiais laikomas jos individualumas, naujumas, netikėtumas – tai, kas sukuria emocinį-ekspresinį krūvį (Gudavičius et al. 2014: 15). Iš tikrųjų metafora – tai paslėptas palyginimas, kurį derėtų laikyti vienu iš esminių pažinimo būdų, nes labai daug ką pažįstame lygindami (Gudavičius 2000: 87). Būtent šią metaforos ypatybę pabrėžia kognityvinė lingvistika, vertinanti metaforą ne kaip teksto puošmeną, o kaip „tautos mentaliteto pažinimo ir perteikimo priemonę“ (Vaivadaitė-Kaidi 2011: 9).

1980 m. pasirodžiusi George'o Lakoffo ir Marko Johnsono knyga *Metaphors We Live By* (*Metaforos, su kuriomis gyvename*) reikšmingai išplėtė metaforos sampratą (Gudavičius et al. 2014: 14). Tradiciškai suprantama metafora yra tik kalbos reiškinys, o kognityvistai į konceptualiąją metaforą pažvelgė kaip į mąstymo strategiją, mąstymo ir pažinimo būdą, kalboje realizuojamą metaforiniais pasakymais (Gudavičius et al. 2014: 14)<sup>3</sup>. Kognityvinės lingvistikos atstovai pabrėžia, kad konceptualiosios metaforos kognityvinį procesą daro suprantamą visiems kalbos vartotojams, kadangi daugybė svarbių sąvokų yra abstrakčios ir kalbos vartotojų patirtyje sunkiai fiksuojamos (pvz., meilė), todėl, norėdami jas įtvirtinti sąmonėje, kalbėtojai turi pasinaudoti ryškesnėmis sąvokomis (pvz., gamtos reiškinių) (Lakoff, Johnson 1980: 115, cit. iš Gudavičius et al. 2014: 14). Vadinasi, „konceptualiosios metaforos palengvina komunikacijos procesą, nes suteikia galimybę kalbėti apie tai, kas sunkiau suvokiama“ (Kvašytė, Papaurėlytė-Klovienė 2013: 108), t. y. priskirdami abstraktams (pvz., meilės jausmui) konkrečius jutimais suvokiamus požymius, kalbos vartotojai tuos abstraktus padaro aiškesnius (Gudavičius et al. 2014: 14). Konceptualiosios metaforos ne tik palengvina komunikacijos procesą, bet ir atskleidžia tautos pasaulėvaizdį, mentalitetą ir vertybes, nes „[k]iekvienos tautos kalba saugo įdomią istoriją apie daugelio amžių žmonių pastangas pažinti, suvokti ir pajungti sau juos supantį pasaulį“ (Копыленко 1995: 19, cit. iš Gudavičius 2000: 8)<sup>4</sup>.

<sup>3</sup> Metafora – toks įprastas įrankis, kurį mes naudojame nesąmoningai, tarsi automatiškai, beveik neįdėdami jokių pastangų, kad to nė nepastebime (Lakoff, Turner 1989: xi).

<sup>4</sup> Plg. garsiąją Edwardo Sapiro mintį: „Language [is] a symbolic guide to culture. Vocabulary is a very sensitive index of the culture of a people“ (Wierzbicka 1997). [„Kalba – raktas į tautos kultūrą. Būtent judriausiame leksikos sluoksnyje matyti nuolatinis tautos kismas“ – *aut. vert.*]

## MEILĖS KONCEPTO IR JO SINONIMŲ ANALIZĖ LIETUVIŲ KALBOS PASAULĖVAIZDYJE

LKŽ<sub>e</sub> nurodomos penkios žodžio *meilė* reikšmės, iš kurių atliekamam tyrimui svarbios šios: 1. „prisirišimo, atsidavimo jausmas kam nors“; 2. „stipraus traukimo prie kitos lyties asmens jausmas“. DŽ<sub>7</sub> pateikiamos keturių šio žodžio reikšmių apibrėžtys, iš kurių pirmosios dvi yra tokios pat kaip LKŽ<sub>e</sub>: 1. „prisirišimo, atsidavimo jausmas“; 2. „stipraus traukimo prie kitos lyties asmens jausmas“. Iš LKŽ<sub>e</sub> ir DŽ<sub>7</sub> apibrėžčių matyti, kad, apibūdinant meilės jausmą, svarbiausios yra trys leksemos: prisirišimas, atsidavimas ir (stipri) trauka.

Atliekant tyrimą, iš DLKT grožinės literatūros ir publicistikos dalių buvo surinkti 62 koncepto **MEILĖ** vartosenos pavyzdžiai (peržvelgti 1682 grožinės literatūros ir 1044 publicistikos vns. vardininko formos *meilė* pavartojimo atvejai). Sukaupia empirinė medžiaga parodė, kad produktyviausia ištakos sritis – NEGYVASIS PASAULIS (GAMTA) (29 proc.). GAMTOS ištakos srities analizė leidžia kalbėti apie tris vyraujančias konceptualiąsias metaforas: MEILĖ YRA REIŠKINIAI (UGNIS) (12,9 proc.), MEILĖ YRA DANGAUS KŪNAI (SAULĖ) (6,5 proc.) ir MEILĖ YRA VANDUO (4,8 proc.). Iš DLKT pavyzdžių matyti, kad meilė lyginama su ugnimi ir vandeniu – svarbiausiais visatos elementais, sudarančiais sakralines zonas (Čepienė 2014: 57, 58). Konceptualiąją metaforą MEILĖ YRA UGNIS reprezentuoja pagrindines nepuoselėjamos meilės raidos stadijas aprėpiantys vartosenos pavyzdžiai:

- (1) <...> ir mano krūtinėje **žiebėsi**<sup>5</sup> **meilė** [S. T. Kondrotas. *Meilė pagal Juozapą*; 2004];
- (2) Tada viskas užsilygino ir jo **meilė** dar labiau **suliepsnojo**<sup>6</sup> [I. Buivydaitė. *Telefoninis romanai*; 2001];
- (3) <...> visa baigėsi, visa praėjo, tik **meilė** dar **rusena**<sup>7</sup> giliausiame širdies kamputyje [L. Gutauskas. *Sapnų teologija*; 2006];
- (4) Gailė pajuto, kaip **blėsta**<sup>8</sup> **meilė** Karminui [R. Kundrotas, A. Lyva. *Oro pilis*; 2002].

<sup>5</sup> LKŽ<sub>e</sub> *žiebtis*: 1. „kurti (ugnį), degti šviesą“.

<sup>6</sup> LKŽ<sub>e</sub> *suliepsnoti*: 4. „prk. atsiradus, kilus smarkiai, aktyviai vykti“.

<sup>7</sup> LKŽ<sub>e</sub> *rusenti*: 1. „pamažu degti, smilkti“.

<sup>8</sup> LKŽ<sub>e</sub> *blėsti*: 1. „gesti, mažėti ugniai, trauktis pelenais (apie žarijas)“; 2. „prk. silpti, blukti“.

Per vieną konceptualiosios metaforos MEILĖ YRA VANDUO pavyzdį parodoma, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje meilės galia prilyginama vienai iš pagrindinių pasaulio stichijų – vandeniui, kuris „persmelkia bei jungia pagrindinius pasaulio sandaros klodus (dangų, žemę ir požemį), nužymi pasaulio pradžią bei pabaigą (pasaulio atsiradimas iš pirmykščio vandenyno dugno ir jo nugramzdinimas tvano gelmėse), lydi esminius žmogaus gyvenimo momentus (vanduo krikšto, vedybų, laidotuvių ir kt. papročiuose)“ (Būgienė 1999: 13), pvz.:

(5) **Meilė** Evičą **užgriuvo kaip devintoji banga**<sup>9</sup> [J. Ivanauskaitė *Sapnų nublokšti*; 2000].

Drauge su kitais gamtos objektais lietuviai garbino vandens telkinius (Būgienė 1999: 17), manė, kad tik tyras ir tekantis šaltinių bei upių vanduo teigiamai veikia žmogų (Būgienė 1999: 58). DLKT randami du konceptualiąją metaforą MEILĖ YRA VANDUO (UPĖ) reprezentuojantys vartosenos pavyzdžiai:

(6) Suprato, kad jo **meilė** taip pat **nesilieja**<sup>10</sup> **per kraštus** [Z. Čepaitė. *Moters istorija*; 2003];

(7) – Ne, – prieštarauja ji, – **meilė neišsenka**<sup>11</sup>, tikra **meilė negali išsekti** [A. Markevičius. *Žaliakė gyvatė*; 1996].

Tekantis vanduo lietuvių tikėjimuose sietas su saule (Būgienė 1999: 65), manyta, kad abu objektus jungia apvali forma (pvz., vandens telkinio), blizgesys, spindesys ir judėjimas, nusakomas bendru abiem objektams žodžiu *tekėti* (Būgienė 1999: 64). Be to, lietuviai saulę garbino, kartais laikė net dievybe, į kurią buvo nevalia rodyti pirštu ir nuodėmių suteptam žiūrėti neprisidengta akimi į ją (Razauskas 2012: 16, 18). Per konceptualiosios metaforos MEILĖ YRA SAULĖ vartosenos pavyzdžius atskleidžiama, kad meilės, įprasminančios žmogaus būtį, nenuslėpsi:

(8) **Meilė** juk **spinduliuoja** [*Artuma*; 2003];

(9) **Meilė yra** vienintelė pasaulio **saulė**, teikianti gyvybę [*XXI amžius*; 1997].

<sup>9</sup> Pirminė straipsnio autorei į galvą ateinanti asociacija – žymaus marinisto Ivano Aivazovskio (Иван Константинович Айвазовский) paveikslas *Devintoji banga*.

<sup>10</sup> LKŽ<sub>e</sub> *lieti*: 4. „*refl.* gausiai tekėti; plaukti srove“; 5. „*refl.* per viršų tekėti, išeiti iš vagos“.

<sup>11</sup> LKŽ<sub>e</sub> *išsekti*: 1. „nuslūgti, išdžiūti“; 3. „*prk.* prieiti prie pabaigos, išsisemti“.

DLKT fiksuotos konceptualiosios metaforos MEILĖ YRA UGNIS, MEILĖ YRA SAULĖ ir MEILĖ YRA VANDUO rodo, kad lietuvių pasaulėvaizdyje meilė yra tyras jausmas, nes ji lyginama su sakraliais baltų tikėjimų elementais – ugnimi, saule ir vandeniu.

Gamtos reiškinių ištakos srityje dar galima skirti tris pavienes konceptualiąsias metaforas MEILĖ YRA ORAS, MEILĖ YRA VĖJAS ir MEILĖ YRA SPALVA (4,8 proc.), kuriomis apibūdinamos meilės raidos stadijos – pradžia ir pabaiga, pvz.:

(10) Jo **meilė** nesusilpnėjo ir **neatsalo** [Artuma; 2003];

(11) Aš jaučiu, kad jos **meilė tarsi** šilti **vėjo gūšiai atsklinda** iš kažkokių gelmių [J. Ivanauskaitė. *Pakalnučių metai*; 2003];

(12) Tačiau laikui bėgant **meilė išblunka** kaip seno paveiklo spalvos [N. Pečiūra. *Vilniaus kiberpoema*; 2004].

Gamtos metalų ištakos sritį atskleidžia konceptualioji metafora MEILĖ YRA GELEŽIS:

(13) Žodžiu, posakis, kad sena **meilė nerūdija**<sup>12</sup>, šįkart pasitvirtino [A. Tamaliūnas. *Kriminalinės istorijos* 1; 1995];

(14) – Sena **meilė nerūdija** [P. Treinys. *Aktorė*; 2001].

Iš šių pavyzdžių matyti, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje paplitęs įsitikinimas – prieš daug metų užgimusių šiltų jausmų neįmanoma pamiršti. Tokią nuomonę pagrindžia ir lietuvių tautosakos tyrimai, kurie rodo, kad į meilę visuomet žiūrėta kaip į pastovų, gilų ir neišblėstantį jausmą (Mačianskas 1972: 50).

Pagal produktyvumą trečia ištakos sritis – NEGYVASIS PASAULIS (DAIKTAI) (19,4 proc.). Per konceptualiosios metaforos MEILĖ YRA DAIKTAI vartosenos pavyzdžius parodoma, kad meilė yra trapus jausmas, reikalaujantis daug įsimylėjėlių pastangų, atsidavimo. Nepuoselėjama meilė lyginama su sulūžusiais, sudužusiais daiktais, iš kurių lieka beverčių skeveldrų ir šukių krūva, pvz.:

<sup>12</sup> LKŽ<sub>e</sub> rūdyti: 1. „trauktis rūdimis“; 5. „prk. palengva nykti, gaišti“.



(15) – Jeigu **sulūžo meilė**, o jeigu jos niekada nebuvo? – klausė kikendama [B. Jonuškaitė. *Didžioji sala*, II d.; 1999];

(16) Tada mano **meilė būtų sudūžusi**, kaip sudūžta išmesta iš rankų lėkštė [A. Markevičius. *Žaliakė gyvatė*; 1996].

Gamtos ištakų srityje pabrėžiamas meilės sakralumas, o daiktų – linkstama nuvertinti meilę, ją sudaiktinant, lyginant su nepageidaujama ir net primygtinai, per jėgą brukamais materialiais dalykais:

(17) **Meilė** šiandien **brukama**<sup>13</sup> per prievartą [bernardinai.lt; 2006 02 17].

Daiktų ištakos srityje esama pavienių pavyzdžių, reprezentuojančių konceptualias metaforas MEILĖ YRA MAISTAS ir MEILĖ YRA TRANSPORTAS (1,6 proc.):

(18) <...> tiesiog **apsvaiginanti**<sup>14</sup> **meilė** pamažu nuslopsta, patvirtino tyrimo duomenys [*Verslo žinios*; 2005 11 14];

(19) **Meilė pralaužia** vienatvės kiautą [I. Kanišauskaitė, N. Servinikaitė, S. Žukas. *Literatūros vadovėlis 9 klasei*; 2006].

18-ame vartosenos pavyzdyje galima atpažinti alkoholinių gėrimų, nuo kurių (kaip ir nuo meilės) apsisuka, apkvaista galva, motyvą, o 19-ame – ledlaužio motyvą. Širdyje užgimstantys šilti jausmai yra tokie galingi (kaip ir ledus laužantis laivas), kad žmogus prieš juos tampa bejėgis. Tiesa, 19-ame sakinyje galima įžvelgti ne tik ledlaužio, bet ir įrankio motyvą – plonam kiautui pralaužti visiškai pakaktų ir paprastos darbo priemonės, vis dėlto atmesti pirminės asociacijos – ledlaužio – negalima, nes tekstuose apie stiprius jausmus ryškėja polinkis hiperbolizuoti.

Per pavienius konceptualiosios metaforos MEILĖ YRA AUGALAI (4,8 proc.) pavyzdžius parodoma, kad meilė yra tarsi gležnas augalas, kuriam tarpti ir žydėti reikia ypatingų sąlygų, o nepuoselėjami šilti jausmai pranyksta taip, kaip nuvysta neprižiūrimi augalai:

<sup>13</sup> Plg. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne* (toliau – ND) fiksuotą naujažodį *brukalas*: 1. „nepageidaujamas (paprastai) elektroninis laiškas, šlamštlaiškis“; 2. „kas primygtinai, per jėgą brukama“.

<sup>14</sup> LKŽ, *apsvaigti*: 1. „pajusti svaigulį, kvaitulį; pasidaryti girtam, apgirsti“.

(20) **Pražydusi meilė** yra tarsi visagalė [Artuma; 2003];

(21) – Nejaugi ir mūsų **meilė nuvys** kaip gėlė, dūlės kaip šie pamiršti rūmai? [R. Kundrotas, A. Lyva. *Oro pilis*; 2002].

Iš negyvojo pasaulio daiktų ir augalų ištakos sritis reprezentuojančių vartosenos pavyzdžių matyti, kad meilė – nenuvaldomas jausmas, reikalaujantis daug įsimylėjėlių pastangų ir atsidavimo.

Pagal produktyvumą antra ištakos sritis – ŽMOGUS KAIP FIZINĖ BŪTYBĖ (27,4 proc.). Gausiai vartosenos pavyzdžiais iliustruota konceptualioji metafora MEILĖ YRA VEIKSMAI:

(22) <...> **meilė** mus **aplankė** prieš mudviejų valią [P. Treinys. *Aktoriaus Anupro meilė*; 2000];

(23) <...> Anupras iš laimės ir suprato, kad pati tikroji **meilė įžengė** į jo gyvenimą visam laikui [P. Treinys. *Aktoriaus Anupro meilė*; 2000];

(24) Jo **meilė nuridens** akmenį, kuris mus laiko uždarytus kape [bernardinai.lt; 2007 04 08].

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje meilė nėra pasyvi įvykių stebėtoja, ji aktyvi veiksmo eigos lėmėja.

DLKT randama perpus mažiau vartosenos pavyzdžių, reprezentuojančių ištakos ŽMOGUS KAIP PSICHINĖ BŪTYBĖ sritį (12,9 proc.):

(25) **Meilė trokšta**, kad Jis vienintelis juos turėtų ir būtų <...> [Artuma; 2002];

(26) Ne, aš neimsiu pasakoti, kad **meilė linki** tik geriausio, nes <...> [A. Zurba. *Upokšnis: moksleivių kūrybos almanachas*; 2003];

(27) Tačiau **meilė** visada **tiki** stebuklu [bernardinai.lt; 2007 04 08];

(28) <...> pastebi sūnų šiam dar neprisiartinus, kadangi **meilė** nuotolių **nepripažįsta** [bernardinai.lt; 2007 09 16].

Šie DLKT pavyzdžiai rodo, kad suasmeninta meilė yra tyra ir atsidavusi.

Ištakos sričiai ŽMOGUS KAIP VISUOMENINĖ BŪTYBĖ priklauso vos keli vartosenos pavyzdžiai (4,8 proc.), iš kurių plačiau aptarti derėtų šias konceptualiąsias metaforas MEILĖ YRA KARAS ir MEILĖ YRA RELIGIJA atskleidžiančius pavyzdžius:

(29) Kartą jis pasakė: **meilė kaip kardas**<sup>15</sup>, **jeigu jo nuolat nenušveisi, ims rūdyti** [A. Markevičius. *Žaliaakė gyvatė*; 1996];

(30) Aš regėjau, kaip **meilė nusileidžia**<sup>16</sup> prie Magdalenos [XXI amžius; 1997].

29-ame pavyzdyje, meilę palyginus su iš geležies pagamintu karo įrankiu – kardu, norima pabrėžti, kad nepuoselėjama meilė tampa bevertė kaip surūdijęs kardas, o 30-ame vartosenoje pavyzdyje galima išvelgti angelo, pabrėžiančio meilės tyrumą, motyvą.

Apibendrinant MEILĖS konceptą lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje, galima teigti, kad DLKT vyrauja teigiamą emocinę konotaciją turinčios konceptualiosios metaforos, rodančios, kad meilė lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje yra tyras, stiprus, nenuvaldomas ir daug įsimylėjėlių pastangų, atsidavimo reikalaujantis jausmas.

Iš DLKT grožinės literatūros ir publicistikos dalių buvo peržvelgta 17 grožinės literatūros ir 72 publicistikos vartosenos pavyzdžiai, kuriuose minimas konceptas **ĮSIMYLĖJIMAS**, ir buvo rasta tik viena gamtos reiškinių ištakos sričiai priklausanti konceptualioji metafora **ĮSIMYLĖJIMAS YRA UGNIS**:

(31) Tačiau kai **įsimylėjimas užgęsta**, ateina kasdienybė, moteris pastebi, kad <...> [Artuma; 2002].

Iš DLKT grožinės literatūros ir publicistikos dalių buvo surinkti vos 3 koncepto **PRISIRIŠIMAS** vartosenos pavyzdžiai (peržvelgta 40 grožinės literatūros ir 130 publicistikos pavartojimo atvejų), kurie reprezentuoja konceptualiąsias metaforas **PRISIRIŠIMAS YRA VANDUO**, **PRISIRIŠIMAS YRA KŪNAS** ir **PRISIRIŠIMAS YRA VEIKSMAI**:

(32) <...> būtent šį niūrų mėnesį ir būtent šią dieną Mano **Prisirišimas išsiliejo** į šį Atviraširdį laišką tau! [V. Beitnaras. *Mongoliškos glamonės*; 1995];

(33) Pamažu **augo manyje prisirišimas** prie savojo krašto [J. Kačinskas. *Gyvenimas ir muzikinė veikla*; 1997];

<sup>15</sup> Nors, kognityvistų nuomone, metafora ir palyginimas nėra tas pats, vis dėlto į šį straipsnį įtrauktas vienas kitas palyginimas, nes „nominalios metaforos gali būti perfrazuotos į palyginimus – figuratyvius (turinčius perkeltinę reikšmę – S. V.) formos *X yra kaip Y* palyginimus, gramatiškai identiškus tiesioginės kalbos teiginiams. Taigi, mes galime pasakyti tiek *Laikas yra upė*, tiek ir *Laikas yra kaip upė*“ (Gentner, Bowdle 2008: 119, cit. iš Vasiliauskas 2014: 24–25).

<sup>16</sup> LKŽ, nuleisti: 5. „refl. iš aukšto priartėti prie žemės, prie ko nors žemai esančio“.

(34) **Prisirišimas plėšė** į skirtingas puses [J. Ivanauskaitė. *Sapnų nublokšti*; 2000].

Plačiau panagrinėti derėtų 33-ią pavyzdį, nes jį galima interpretuoti dvejopai. Nors augti gali ir augalai, vis dėlto nuspręsta šį pavyzdį priskirti ne prie AUGALŲ, o prie ŽMOGAUS KAIP FIZINĖS BŪTYBĖS ištakos srities, kadangi įvardyje *manyje* slypi užuomina į motinos iščias, todėl galima išvelgti sąsają su nėštumo metu moters organizme vykstančiais fiziologiniais pokyčiais.

Į DLKT įtrauktas tik vienas koncepto **PAMILIMAS** pavartojimo atvejis, tiesa, tiesiogine reikšme, o koncepto **SUSIŽAVĖJIMAS** atrinkti 5 vartosenos pavyzdžiai (peržvelgti 76 grožinės literatūros ir 129 publicistikos pavartojimo atvejai). Vienintelė rasta ištakos sritis – NEGYVASIS PASAULIS (GAMTA). Konceptualiąją metaforą SUSIŽAVĖJIMAS YRA DANGAUS KŪNAI iliustruoja šie pavyzdžiai:

(35) Tik Aurimo akyse **spindėjo susižavėjimas**, o Augustino – laukinis įsiūtis. [P. Treinys. *Aktorė*; 2001];

(36) <...> tačiau su niekuo nepalyginamas jo **susižavėjimas** neilgai abu **šildė** [M. Sluckis. *Gražuolės sugrįžimas*; 1998].

35-ame pavyzdyje galima išvelgti žvaigždės, o 36-ame – saulės motyvą, nors šildyti gali ne tik dangaus kūnas – saulė, bet ir, tarkime, krosnis.

Konceptualiąją metaforą SUSIŽAVĖJIMAS YRA VANDUO reprezentuoja taip pat du pavyzdžiai:

(37) Matyt, **susižavėjimas** skraidančiais aparatais **neatslūgo** [*Menotyra*; 2003];

(38) <...> realybė skirsis nuo įsivaizduotos ir **susižavėjimas išgaruos**, o bendravimas nutrūks [bernardinai.lt; 2008 10 21].

Tiesa, 38-ąjį pavyzdį galima interpretuoti įvairiai: garuoti gali ne tik vanduo, bet ir karštas valgis, žemė, tačiau nei maistas, nei žemė negali visiškai išgaruoti.

Gamtos reiškinių ištakos srityje galima išskirti konceptualiąją metaforą SUSIŽAVĖJIMAS YRA UGNIS:

(39) Tačiau pirmas stiprus **susižavėjimas** jais greitai **išblėsta** [*Šiaurės Atėnai*; 1996].

---

Apibendrinant negausiais pavyzdžiais iliustruotus koncepto MEILĖ sinonimus (*įsimylėjimą, prisirišimą ir susižavėjimą*), galima teigti, kad koncepto MEILĖ ir jo sinonimų metaforizacijos tendencijos yra panašios. Iš gamtos reiškinių ištakos srities vyrauja konceptualioji metafora ĮSIMYLĖJIMAS, SUSIŽAVĖJIMAS YRA UGNIS bei konceptualioji metafora PRISIRIŠIMAS, SUSIŽAVĖJIMAS YRA VANDUO.

DLKT apstu koncepto MEILĖ sinonimo *aistra* vartosenos pavyzdžių. Iš DLKT grožinės literatūros ir publicistikos dalių buvo surinkti 37 koncepto **AISTRA** vartosenos pavyzdžiai (peržvelgti 465 grožinės literatūros ir 342 publicistikos pavartojimo atvejai). LKŽ<sub>e</sub> *aistra* apibrėžiama kaip 1. „stiprus patraukimas prie ko nors, geidulys, aikštis“. Plg. DŽ<sub>7</sub>: 1. „stiprus patraukimas, geidulys“. *Aistros* apibrėžtyje svarbiausia leksema yra (stipri) trauka, geismas, vadinasi, *aistrą* galima apibūdinti kaip stiprią, karštą meilę (SŽ), kuriai, priešingai, nei nurodyta *meilės* apibrėžtyje, nesvarbūs tokie elementai kaip prisirišimas ir atsidavimas.

Produktyviausia ištakos sritis – NEGYVASIS PASAULIS (GAMTA) (40,5 proc.). Gamtos reiškinių ištakos srityje galima išskirti pavieniais vartosenos pavyzdžiais iliustruotas konceptualiąsias metaforas AISTRA YRA VĖJAS (2,7 proc.), AISTRA YRA ORAS (5,4 proc.) ir AISTRA YRA SPALVA (2,7 proc.):

(40) <...> tos kalbos apie lošimą kauliukais tiesiog **dvelkia**<sup>17</sup> **aistra** [Ji; 1996];

(41) <...> ir laiko mėsmalė mus išskyrė, net ne **atšalus**<sup>18</sup> mūsų **aistra** [L. Gutauskas. *Laiškai iš Viešvilės*; 2000];

(42) Nusiraminkit, Ir tu, **blyški**<sup>19</sup> **aistra**, Ateik, ateik, nusivalyki savo širdį [J. Ivanauskaitė. *Tibeto mandala*; 2004].

Itin produktyvi gamtos reiškinių ištakos sričiai priklausanti konceptualioji metafora AISTRA YRA UGNIS (24,9 proc.):

(43) Ši tiesiog **liepsnojo**<sup>20</sup> **aistra**. Viskas, rodės, įvyko vienu akies mirksniu [R. Lonskis. *Kelias į niekur*; 1999];

<sup>17</sup> LKŽ<sub>e</sub> *dvelkti*: „pamažu pūsti; eiti kvapui“.

<sup>18</sup> LKŽ<sub>e</sub> *atšalti*: 1. „pasidaryti šaltesniam, atvėsti (apie orą)“.

<sup>19</sup> LKŽ<sub>e</sub> *blyškus*: „išblyškęs, išblukęs, su šviesiu atspalviu“.

<sup>20</sup> LKŽ<sub>e</sub> *liepsnoti*: 1. „su liepsna degti“; 2. „*prk.* būti kokio stipraus jausmo apimtam“.

(44) <...> bet kurią akimirką **gali plykstelėti**<sup>21</sup> **aistra** [*Cosmopolitan*; 2004];

(45) **Naikinanti, deginanti, viską pelenais paverčianti aistra** [*Nemunas*; 2004].

Nors senovėje lietuviai garbino ugnį Gabiją, į ją buvo kreipiamasi maldomis prašant gerovės namams (apsaugoti juos nuo gaisro) ir gausaus derliaus, baltai dėkodavo Gabijai už šilumą, net klodavo jai patalą (Zavjalova 1998: 6), vis dėlto iš šių koncepto AISTRA vartosenos pavyzdžių matyti, kad sakralios ugnies reikšmės nebelikę, priešingai, ji tapatinama su naikinančiu pradu. Per konceptualiąją metaforą AISTRA YRA UGNIS atskleidžiamas neigiamas emocinis aistros vertinimas. Parodoma, kad aistra įsiplieskia staigiai kaip ugnis, tačiau stiprios, karštos meilės apimtas žmogus patiria diskomfortą, pvz.:

(46) Juokiausi iš savęs, naktimis gyva **aistra svilinau**<sup>22</sup> Vytenį [N. Kepenienė. *Vienatvė dviese*; 2000].

DLKT esama pavienių vartosenos pavyzdžių, reprezentuojančių konceptualiąsias metaforas AISTRA YRA SAULĖ (2,7 proc.) ir AISTRA YRA VANDUO (8,1 proc.), vadinasi, aistra (kaip ir meilė) lyginama su sakraliais baltų tikėjimų elementais – ugnimi, saule ir vandeniu, tik čia įžvelgti išlikusių sakralių reikšmę sunku:

(47) Veide **nušvinta**<sup>23</sup> **aistra**: viena aistra netikėtai sutinka kitą [*Baltos lankos*; 1996];

(48) Gal ir komiškai skamba, bet kai **užplūsta**<sup>24</sup> **aistra**, visos technikos ir Kama Sutros pozos tampa <...> [*Cosmopolitan*; 2004].

Itin neproduktyvi ištakos sritis – NEGYVASIS PASAULIS (DAIKTAI) (10,8 proc.), tačiau ir iš pavienių konceptualiąsias metaforas AISTRA YRA DAIKTAI ir AISTRA YRA MAISTAS atskleidžiančių vartosenos pavyzdžių matyti neigiamas emocinis aistros vertinimas:

(49) Kūną vėl ima **dilgčioti aistra**, veidą išmuša karštis [V. Blažytė. *Ieškojimai*; 2007];

<sup>21</sup> LKŽ<sub>e</sub> *plykstelėti*: 1. „staiga užsidegti, suliepsnoti“; 2. „švystelėti, blykstelėti“. Beje, plykstelėti gali ne tik ugnis, bet ir žaibas.

<sup>22</sup> LKŽ<sub>e</sub> *svilinti*: 1. „deginti, skrudinti“; 3. „labai šildyti, kaitinti paviršių, kepinti“; 6. „*prk.* kelti nesmagią savijautą“.

<sup>23</sup> LKŽ<sub>e</sub> *nušvisti*: 3. „pradėti šviesti, spindėti, sušvisti“.

<sup>24</sup> LKŽ<sub>e</sub> *užplūsti*: 1. „*intr.* pakilti, patvinti“; 2. „*intr.* būti papluskusiam, užlietam, pasemtam“; 3. „*tr.*, *intr.* užsemti, užtvindyti, užlieti“.

(50) Užsirydamas, **springdamas aistra**, čiurleno tenoras gašlaus tingulio kaskadomis [P. Andriūšis. *Anoj pusėj ežero*; 1997].

49-ame pavyzdyje galima išvelgti duriančio, badančio aštraus daikto, pvz., adatos, motyvą, vadinasi, norima parodyti, kad aistros apimtą žmogų kankina nemalonūs pojūčiai.

Nors gyvūnų ištakos sritį reprezentuoja vos trijų konceptualiųjų metaforų AISTRA YRA LAUKINIAI GYVŪNAI (8,1 proc.) vartosenos pavyzdžiai, tačiau ir iš negausių duomenų matyti neigiamas emocinis aistros vertinimas:

(51) Ten viskas **dvokė** sumaitota **aistra**, negyvais geiduliais <...> [J. Ivanauskaitė. *Placebas*; 2003];

(52) Jos apatinė lūpa šiek tiek atvėpusi, tačiau kai **aistra užpuola**, kas į tas lūpas bežiūri?! [V. Rožukas. *Aš myliu jus, aš myliu jus, aš myliu jus*; 1998];

(53) <...> nors širdyje perkūnai trunkosi ir **aistra** ar neapykanta **drasko** krūtis bei dubenį [G. Aleksa. *Adomo broliai ir moterys*; 2001].

Aistrą galima palyginti su nudvėsusiais ir dvokiančiais žvėrimis ar pavojingais laukiniais gyvūnais, su kuriais susidūręs žmogus gali patirti nemalonių pojūčių, nukentėti ar net žūti. 51-ame pavyzdyje siekiama visiškai sumenkinti, paniekinti aistrą, o kituose pavyzdžiuose, kuriuose galima išvelgti laukinių gyvūnų motyvą (nors užpulti, įdrėksti gali ir šuo, katė), siekiama pabrėžti šio stipraus, karšto jausmo neigiamą poveikį išimylėjusiam žmogui.

Pagal produktyvumą antroji ištakos sritis – ŽMOGUS KAIP FIZINĖ BŪTYBĖ (43,8 proc.). Šiai sričiai priklausančios metaforos pagal produktyvumą išsidėsto taip: AISTRA YRA VEIKSMAI (28,1 proc.), AISTRA YRA KŪNAS (9,4 proc.) ir pavienės AISTRA YRA LIGA, AISTRA YRA NEGALIA (2,7 proc.). Iš produktyviausios konceptualiosios metaforos AISTRA YRA VEIKSMAI matyti, kad aistra (kaip ir meilė) yra aktyvi veiksmo eigos lėmėja, tik aistrai būdingas visa naikinantis pradas, pvz:

(54) <...> jei tai yra tik trumpalaikis meilės nuotykis, **aistra neturėtų naikinti** [J. Ivanauskaitė. *Sapnų nublokšti*; 2000];

(55) <...> **aistra** ir pyktis **suardys** Pusiausvyrą, kurios ilgiesi [J. Ivanauskaitė. *Sapnų nublokšti*; 2000];

(56) Nebijočiau ir sudegti aistros liepsnose. – Ta **aistra** tave **pražudys**. Argi tai meilė? [N. Raižytė. *Moterys ir sraigės*; 2003].

Apibendrinant *meilės* sinonimo *aistra* vartosenos pavyzdžius, galima pasakyti, kad koncepto MEILĖ ir jo sinonimo metaforizacijos tendencijos yra panašios. Iš gamtos reiškinių ištakos srities vyrauja konceptualioji metafora MEILĖ, AISTRA YRA UGNIS, o iš žmogaus kaip fizinės būtybės ištakos srities vyrauja konceptualioji metafora MEILĖ, AISTRA YRA VEIKSMAI. Tiesa, visiškai skiriasi konceptų MEILĖ ir AISTRA emocinis vertinimas. *Meilė* lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje vertinama kaip tyras, stiprus ir amžinas jausmas, turintis sąsają su sakraliais baltų tikėjimų elementais, o *aistra* apibūdinama kaip stiprus, tačiau laikinas jausmas, kuriam būdingas naikinantis pradai. Galima manyti, kad lietuviams vertybė yra *meilė*, o ne *aistra*.

## IŠVADOS

1. Šio tyrimo duomenų apimtis neleidžia daryti didelių apibendrinimų, tačiau ir negausioje empirinėje medžiagoje galima išvelgti kai kuriuos ryškėjančius polinkius – koncepto MEILĖ ir jo sinonimų (*įsimylėjimo*, *pamilimo*, *prisirišimo*, *aistros* bei *susižavėjimo*) metaforizacijos tendencijas viename lietuvių kalbos pasaulėvaizdžio fragmente – DLKT grožinės literatūros ir publicistikos dalyse. Net ir negausioje empirinėje medžiagoje atskleidžiamos pagrindinės (su jausmais susijusios) lietuvių vertybinės nuostatos.

2. Produktiviausia koncepto MEILĖ ištakos sritis – NEGYVASIS PASAULIS (GAMTA) (29 proc.). Konceptualiosios metaforos MEILĖ YRA UGNIS (12,9 proc.), MEILĖ YRA SAULĖ (6,5 proc.) ir MEILĖ YRA VANDUO (4,8 proc.) atskleidžia, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje *meilė* yra tyras jausmas, nes ji lyginama su sakraliais baltų tikėjimų elementais – ugnimi, saule ir vandeniu.

3. Pagal produktyvumą antra ištakos sritis – ŽMOGUS KAIP FIZINĖ BŪTYBĖ (27,4 proc.). Per konceptualiąją metaforą MEILĖ YRA VEIKSMAI parodoma, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje *meilė* nėra pasyvi įvykių stebėtoja, ji aktyvi veiksmo eigos lėmėja.

4. Iš NEGYVOJO PASAULIO DAIKTŲ (19,4 proc.) ir AUGALŲ (4,8 proc.) ištakos sritis reprezentuojančių vartosenos pavyzdžių matyti, kad *meilė* – nenuvaldomas jausmas, reikalaujantis daug įsimylėjėlių pastangų ir atsidavimo.



5. Koncepto MEILĖ ir jo sinonimų (*įsimylėjimo, prisirišimo ir susižavėjimo*) metaforizacijos tendencijos yra panašios. Iš GAMTOS REIŠKINIŲ ištakos srities vyrauja konceptualioji metafora ĮSIMYLĖJIMAS, SUSIŽAVĖJIMAS YRA UGNIS bei konceptualioji metafora PRISIRIŠIMAS, SUSIŽAVĖJIMAS YRA VANDUO.

6. Produktyviausia koncepto AISTRA ištakos sritis – NEGYVASIS PASAULIS (GAMTA) (40,5 proc.). Iš pagrindinių konceptualiųjų metaforų AISTRA YRA UGNIS (24,9 proc.), AISTRA YRA SAULĖ (2,7 proc.) ir AISTRA YRA VANDUO (8,1 proc.) matyti, kad *aistra* (kaip ir *meilė*) lyginama su sakraliais baltų tikėjimų elementais – ugnimi, saule ir vandeniu, tik sakralios reikšmės nebelikę, *aistra* tapatinama su naikinančiu pradū.

7. Iš konceptualiųjų metaforas AISTRA YRA DAIKTAI, AISTRA YRA MAISTAS, AISTRA YRA LAUKINIAI GYVŪNAI ir AISTRA YRA VEIKSMAI reprezentuojančių vartosenos pavyzdžių matyti, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje vyrauja neigiamas emocinis *aistros* vertinimas.

8. Koncepto MEILĖ ir jo sinonimo *aistra* metaforizacijos tendencijos yra panašios. Iš GAMTOS REIŠKINIŲ ištakos srities vyrauja konceptualioji metafora MEILĖ, AISTRA YRA UGNIS, o iš ŽMOGAUS KAIP FIZINĖS BŪTYBĖS ištakos srities vyrauja konceptualioji metafora MEILĖ, AISTRA YRA VEIKSMAI. *Meilė* lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje vertinama kaip tyras, stiprus ir amžinas jausmas, turintis sąsają su sakraliais baltų tikėjimų elementais, o *aistra* apibūdinama kaip stiprus, tačiau laikinas jausmas, kuriam būdingas naikinantis pradus. Tai leidžia teigti, kad lietuviams vertybė yra *meilė*, o ne *aistra*.

## ŠALTINIAI

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/> [žiūrėta 2018 m. birželio–liepos mėn.].

DŽ<sub>7</sub> 2017 – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis> [žiūrėta 2018 m. birželio–liepos mėn.].

LKŽ<sub>e</sub> 2017 – *Lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. G. Naktinienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: [www.lkz.lt](http://www.lkz.lt) [žiūrėta 2018 m. birželio–liepos mėn.].

- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. [Tęstinis internetinis žinynas nuo 2011 m.] Sudarytoja R. Miliūnaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt> [žiūrėta 2018 m. birželio mėn.].
- SŽ 2015 – *Sinonimų žodynas*. A. Lyberis. Antrasis pataisytas leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://lkiis.lki.lt/sinonimu> [žiūrėta 2018 m. birželio mėn.].
- TŽŽ 2007 – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Sud. V. Vaitkevičiūtė. Ketvirtasis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Žodynas.

## LITERATŪRA

- Aliūkaitė D., Sideravičiūtė-Mickienė I. 2006: Gėrio ir grožio konceptai lietuvių kalbinėje sąmonėje. – *Liaudies kultūra* 111, 16–22.
- Aliūkaitė D., Šorochova I. 2006: Konceptas žemė antologijoje „Žemė“: egzilio žodžio patirtys. – *Filologija* 11, 4–7.
- Būgienė L. 1999: Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. – *Tautosakos darbai* XI (XVIII), 13–85.
- Cibulskienė J. 2005: Konceptualioji kelio metafora lietuvių rinkimų diskurse. – *Kalbotyra* LIV (1), 51–64.
- Čepienė I. 2014: Kai kurie mitinės pasaulėkūros aspektai lietuvių tradicinėje kultūroje. – *Geografija ir edukacija* 2, 56–65. Prieiga internete: <http://www.ge.leu.lt/index.php/GE/article/view/20/17>.
- Dirvenas R. 2009: Kognityvinė lingvistika. – *Kalba ir žmonės*, 11–38.
- Gavelin E. 2015: *Conceptual metaphors: a diachronic study of LOVE metaphors in Mariah Carey's song lyrics*. Umea: Umea University. Prieiga internete: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:902296/FULLTEXT01.pdf>.
- Gudavičius A. 1992: Kalbos tautiškumas. – *Gimtoji kalba* 6, 1–5.
- Gudavičius A. 2000: *Etnolingvistika*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Gudavičius A. 2003: Žodžio reikšmės definicijos tautinis aspektas. – *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, 61–69.
- Gudavičius A. 2006: Gretinamosios semantikos kognityvinis aspektas. – *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 1, 41–48.

- Gudavičius A. 2007: *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Gudavičius A. 2011: Reikšmė – sąvoka – konceptas ir prasmė. – *Res humanitariae* 10, 108–119.
- Gudavičius et al. 2014 – Būdvytytė-Gudienė A., Gudavičius A., Jurgaitis N., Papaurėlytė-Klovienė S., Toleikienė R., 2014: *Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse. Konceptualiųjų metaforų žodynas*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Harpela J. 2015: *Love, Kylie or Metaphors of Love in the Lyrics of Kylie Minogue*, Oulu: University of Oulu. Prieiga internete: <http://jultika oulu fi/files/nbnfioulu-201506051789.pdf>.
- Jakaitienė E. 2010: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kvašytė R., Papaurėlytė S. 2013: Kai kurie koncepto liga bruožai Lietuvos viešajame diskurse. – *Filologija* 18, 107–117.
- Lakoff G., Turner M. 1989: *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*, Chicago: The University Of Chicago Press.
- Lv Z., Zhang Y. 2012: Universality and Variation of Conceptual Metaphor of Love in Chinese and English. – *Theory and Practice in Language Studies* 2(2), 355–359. Prieiga internete: <https://pdfs.semanticscholar.org/5b0f/acb6cd85facc3d4751a0a75a8ece1bff0741.pdf>.
- Mačianskas F. 1972: Grožis ir moralė tautosakoje. – *Problemos* 9, 45–51. Prieiga internete: <http://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/5852/3883>.
- Maumevičienė D. 2010: Prototipų teorija ir semantika. – *Kalbų aktualijos*, 11–18.
- Mikulskas R. 2009: Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos. – *Kalba ir žmonės*, 39–80.
- Razauskas D. 2012: Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: Saulė. – *Liaudies kultūra* 3, 16–41.
- Ruškys A. 2011: Konceptas žemė lietuvių frazeologijoje. – *Res humanitariae* 10, 120–140.
- Rutkovska K., Smetona M., Smetonienė I. 2017: *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: Akademine leidyba.

- Vaivadaitė-Kaidi E. 2011: *Rojaus* konceptualiosios metaforos Sigito Gedos Korano vertime. – *Lietuvių kalba* 5, 1–11. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/viewFile/36/88>.
- Vasiliauskas S. 2014: *Konceptualiosios metaforos Leonido Donskio publicistikoje*. Magistro darbas, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas.
- Wierzbicka A. 1997: *Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford: Oxford University Press.
- Zavjalova M. 1998: Ugnies įvaizdis lietuvių ir rusų užkalbėjimuose. – *Liaudies kultūra* 58, 6–12.
- Киреенко Е. В. 2013: Концептуальная метафора ЛЮБОВЬ – БОЛЕЗНЬ в украинской, английской и французской фольклорно-магических картинах мира. – *Лингвистика XXI века: сб. науч. ст.: к 65-летнему юбилею проф. В. А. Масловой. Серия Концептуальный и лингвальный миры*. Вып. 3, 286–291. Prieiga internete: [http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1079/1/Kirienko\\_21.pdf](http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1079/1/Kirienko_21.pdf).

Įteikta 2018 07 14

Priimta 2018 11 12

## THE CONCEPT OF *LOVE* AND ITS SYNONYMS IN THE WORLD-VIEW OF THE LITHUANIAN LANGUAGE

### *S u m m a r y*

The subject of this article is 108 cases of the usage of the word *love* (Lith. *meilė*) and its synonyms (*crush, fondness, affection, passion, infatuation*) found in the fiction and publicistic sections of the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language. The tendencies of metaphorisation of the concept LOVE and its synonyms in the world-view of the Lithuanian language were established by structuring the conceptual metaphors:

2. The most productive source domain of the concept LOVE is the INANIMATE WORLD (NATURE) (29%). The conceptual metaphors LOVE IS FIRE (12.9%), LOVE IS THE SUN (6.5%), and LOVE IS WATER (4.8%) show that, in the world-view of the Lithuanian language, *love* is a pure feeling for it is compared with sacral elements of the Baltic religions: fire, sun, and water.

3. The second most productive source domain is MAN AS A PHYSICAL BEING (27.4%). The conceptual metaphor LOVE IS ACTION shows that, when it comes to the world-view of the Lithuanian language, *love* is not a passive observer, but rather an active force that drives the course of action.

4. The cases of usage that represent the source domains of ITEMS OF THE INANIMATE WORLD (19.4%) and PLANTS (4.8%) indicate that *love* is an unchecked feeling that requires a lot of effort and dedication from those in love.

5. The metaphorisation tendencies of the concept LOVE are similar to those of its synonyms (*crush*, *affection*, *infatuation*). Amidst the source domain of NATURAL PHENOMENA, the conceptual metaphors CRUSH, INFATUATION IS FIRE, and AFFECTION, INFATUATION IS WATER prevail.

6. The most productive source domain of the concept PASSION is the INANIMATE WORLD (NATURE) (40.5%). The underlying conceptual metaphors PASSION IS FIRE (24.9%), PASSION IS THE SUN (2.7%) and PASSION IS WATER (8.1%) show that *passion* (much like *love*) is compared to sacral elements of the Baltic religions: fire, sun, and water, only the sacral meaning is no longer there, and *passion* associates with the destructive spring.

7. The cases of usage that represent the conceptual metaphors PASSION IS THINGS, PASSION IS FOOD, PASSION IS WILD ANIMALS, and PASSION IS ACTION show that there is a negative emotional attitude towards *passion* in the world-view of the Lithuanian language.

8. The concept LOVE and its synonym *passion* share similar tendencies for metaphorisation. The source domain of NATURAL PHENOMENA is dominated by the conceptual metaphor LOVE/PASSION IS FIRE, while the source domain of MAN AS A PHYSICAL BEING, by the conceptual metaphor LOVE/PASSION IS ACTION. In the world-view of the Lithuanian language, *love* is a pure, strong, and eternal feeling, one that is tied

---

with sacral elements of Baltic religions, while *passion* is defined as a strong yet fleeting emotion that has a destructive source. It can be said that Lithuanians value *love* and not *passion*.

Of course, the scope of data does not facilitate making any major generalisations, yet the limited empirical material, too, can give insight into some clear tendencies, all the more as there have been not efforts to study the concept of LOVE in Lithuanian linguistics so far.

KEYWORDS: the concept LOVE, cognitive linguistics, conceptual metaphor, world-view of the Lithuanian language.

AGNĖ ALEKSAITĖ  
Lietuvių kalbos institutas  
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius  
[agne.aleksaite@lki.lt](mailto:agne.aleksaite@lki.lt)